

بررسی تحول و تکامل
نقوش هنر تذهیب
در ایران

اردشیر مجرّد تاکستانی

انتشارات یساولی

مجرد تاکستانی، اردشیر، ۱۳۲۸.
 بررسی تحول و تکامل نقوش هنر تذهیب در ایران/ اردشیر مجرد تاکستانی؛
 ویراستار مریم معصومی.
 موضوع: تذهیب-ایران، نقش های تزئینی-ایران.
 تهران: یساولی، ۱۳۹۵، ۱۳۶ ص: مصور (رنگی) ۲۲×۲۹ س.م.
 فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
 ۹78-964-306-582-9
 ۱. معصومی، مریم، ۱۳۵۳- ویراستار.
 ۷۴۵/۶۷۰۹۵۵ ND۳۲۴۱/م۳ت۴ ۱۳۹۵
 ۳۵۷۹۷۸۷ کتابخانه ملی ایران

بررسی تحول و تکامل
 نقوش هنر تذهیب
 در ایران

نویسنده: اردشیر مجرد تاکستانی

ویراستار: مریم معصومی

صفحه آرای و طراحی جلد: واحد گرافیک انتشارات (نسخه تقرری)

لیتوگرافی: نقش آفرین

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۵، چاپخانه نقش رنگ پدجم

صحافی: جدی

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

ناشر: انتشارات یساولی

دفتر انتشارات: خیابان انقلاب، روبروی سینما بهمن، خیابان منیری جاوید،

ساختمان تجاری-اداری بهمن، تلفن: ۶۶۴۱۱۹۱۳ - ۶۶۴۰۹۴۷۹

فروشگاه: خیابان کریمخان، پلاک ۷۸، تلفن: ۸۸۳۰۰۴۱۵ - ۸۸۳۲۰۳۸

www.yassavoli.com / www.yasavolishop.com

info@yassavoli.com

شاپک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۰۶-۵۸۲-۹

حق چاپ محفوظ است

فهرست

۵	مقدمه
۶	تذهیب
۳۷	شاخه‌های اسلیمی
۴۵	اسلیمی مار
۴۶	سه اسلیمی
۴۸	گل‌های تزئینی (ختایی)
۴۸	گل‌های تزئینی (ختایی) و بند اسلیمی
۶۰	لچکی
۶۲	لچک ترنج
۶۵	ترنج و نیم ترنج (سرترنج)
۷۰	ابرک
۷۱	سر لوح
۷۳	کتیبه
۷۴	موارد استفاده از کتیبه در تزئین نسخه‌های خطی
۷۴	واگیره
۷۷	شمسه
۸۴	شرفه
۸۶	گره و طرح‌های هندسی
۹۱	زنجیره
۹۲	تاج و نیم تاج
۹۵	ترصیع
۱۱۶	نشانه‌هایی از مکاتب تذهیب
۱۳۱	فهرست تصاویر

خداوند هست و خداوند نیست

همه بندگانیم و ایزد یکی است

سپاس و حمد بی‌شمار دادار یگانه را که این مجال و فرصت مفتنم به دست آمد تا حقیر به یاری یزدان و تا حد توان، با بضاعت اندک خویش، کتاب حاضر را تدوین کنم. باشد که برای پویندگان راه و جویندگان هنر به ویژه تذهیب، این رشته از هنرهای بی‌مرگ، فیاض و ورجاوند این سرزمین که از پلشتی و زنگارگرفتگی دور مانده است، سودمند افتد و ریشه‌های ماندگار این هنر ظریف به نیکی شناخته شود. جای بسی خوشنودی است که این رشته از هنر از سوی سوداگران و دلالتان کمتر مورد توجه قرار گرفته است تا میداد آن را چرکین کنند و سپس با بزکی ناخوشایند عرضه دارند. هم‌چنین باید سپاس‌گزار صادق بزرگواران گمنامی باشیم که به نوشته‌ی غیاث‌اللغات: «تذهیب و تزئین آن را به جایی رسانند که صنعت صنایع به اضافت تزیین و تنویر نقاشان آن روزگار در مقابله‌ی آن ناچیز است». با حسرت نگرستن به هنری والا، گران‌قدر و اصیل با پیشینه‌ای چنین کهن که هر روز بیش از پیش رو به زوال می‌رود، اینجانب را به نگارش و تدوین این کتاب رهنمون کرد. در تاریخ هنر هر سرزمین، تجربه کامل رنج‌ها، نامرادی‌ها، شکست‌ها، پیروزی‌ها و بهروزی‌ها، حرمان‌ها و در آخر، شور و شعور مردم آن دیار نهفته است. تاریخ هنر ما، به ویژه در بعد از اسلام، نیز از این قاعده مستثنا نیست. اما شگفت این که کتاب‌هایی که درباره‌ی هنر این مرز و بوم با نقد و پژوهش‌های هنری تدوین شده‌اند، اکثراً با استفاده از منابعی غیرمعتبر، مبهم و غالباً بدون مأخذ، و با پیرایه‌های گوناگون تألیف شده‌اند و شگفت‌تر این که این‌گونه کتاب‌ها را عموماً با روش‌شناسان تدوین و گردآوری کرده‌اند؛ آنانی که احتمالاً پیش از شناخت ماهیت و کیفیت هنر - این عالی‌ترین شکل بیان احساس - پژوهش‌ها، روش‌ها، با این احساسات، سُنن و عواطف آشنایی نداشته‌اند، پُر بیراهه رفته‌اند و در لجه‌های دیدگاه‌های شخصی خود، به علت بیگانگی با مباحث فنی، سردرگم شده‌اند. به هر حال، اینجانب برای از بین بردن کمبود موجود در زمینه‌ی شناخت منابع تصویری و نقش‌مایه‌های تزئینی در تذهیب وظیفه‌ی خود دانستم، منابع تحقیقی مناسبی را در این کتاب فراهم آورم. هر چند کمی و کاستی نیز در آن وجود دارد. کتاب حاضر شش سطح‌های آغازین تزئین در این زمینه است. هم‌چنین تزئین در مفرغ‌های لرستان و روند تکامل آنها در قرون اولیه‌ی اسلامی و حکومت‌های سلاجقی، غوطایی تا پایان حکومت خوارزمشاهیان و سپس حمله‌ی مغول و استیلای ایلخانان، تیموریان، دولت‌های محلی و فرمانروایان کوچک، دوره‌ی صفوی، سلسله‌ی افشاریه و زندیه و سپس قاجاریه، مقایسه‌ی نقش‌ها و روند تکامل آن‌ها بررسی شده است.

مُعرفی مجدد اصطلاحات و معرفی مکتب‌های تذهیب که خود فصلی بسیار مفصل می‌باشد، به طور اختصار آمده است، زیرا مانند مکاتب نقاشی نیست. در نقاشی می‌توان به راحتی نشانه‌هایی از مکتب‌ها را شناخت، اما در تذهیب دقت بسیار لازم است، زیرا شکل طرح‌ها تشابه زیادی با یکدیگر دارند و برای تشخیص آن‌ها باید دقیق بود. شاخه‌های اسلیمی و گل‌های تزئینی (ختایی) از نظر شکل به یکدیگر بسیار نزدیک هستند، به همین دلیل بسیار دیدن و یافتن تشابه‌ها ضروری است. در این کتاب نهایت تلاش را انجام دادم تا تألیف را به وضوح بیان کنم، اما چون شناخت مکاتب تذهیب از قرون اولیه‌ی اسلامی تا قبل از حمله‌ی مغول هماهنگی‌ها و شباهت‌های بسیار دارند، اصل تفحص در مکاتب تذهیب نیز نیازمند بررسی مجزایی است، با امید به این که این یادداشت‌ها بتواند سرنخی برای بهتر دیدن به دست دهد.

در خاتمه از تمامی کسانی که در آماده‌سازی این کتاب یاری‌ام کردند، تشکر می‌کنم. به خصوص سرکار خانم مقدم که با صبر و بردباری فراوان در آماده‌سازی این کتاب تلاش بسیار نمودند، ویراستار محترم (خانم مریم معصومی)، گرافیکست گرامی (خانم سمانه مقرری) و آقای مجید زاهدی که مدیریت فنی مراحل اجرایی کار را به‌عهده داشتند.

پُر مشغله و میان‌تهی چون ناییم
معلوم شود که کم از ما هم ماییم

ماییم که در هیچ حسایی ناییم
چون نیک نگه کنیم با خویش آییم

تقدیم به ملت همیشه جاوید ایران

۱۳۹۵

